

Попова А. О.,

кандидат юридичних наук, науковий працівник
Інституту законодавчих передбачень і правової експертизи
ORCID: 0000-0001-5558-0142

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕМЕЛЬ, ЗАБРУДНЕНИХ У РЕЗУЛЬТАТІ РОСІЙСЬКОЇ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

THE PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF RESTORING LANDS CONTAMINATED BY THE RUSSIAN MILITARY AGGRESSION

Стаття присвячена правому регулюванню відносин, пов'язаних із забрудненням земель небезпечними речовинами і об'єктами. На підставі аналізу відповідної юридичної літератури, законодавства та практики його застосування авторка підходить до дослідження проблем охорони земель від забруднень у результаті воєнних дій в ході російської воєнної агресії проти України. Найбільш значимими тут є проблеми засмічення земель залишками знищеної воєнної техніки, отруєння земель унаслідок незаконного використання російською армією у ході воєнних дій хімічної зброї та залишків ракетного та іншого палива, касетних бомб і снарядів, а також спеціальне мінування земель та розміщення на них об'єктів з наступним залишенням їх відступаючими підрозділами російської армії.

Авторка приєднується до наданих у юридичній літературі визначень забруднення земель, під яким вчені розуміють погіршення якісного та кількісного стану земель шляхом проникнення у землю різних забруднюючих речовин чи збільшення вмісту речовин, які характерні для складу незабрудненого ґрунту, вміст яких перевищує природний фон, що зумовлює неможливість використання земель за цільовим призначенням.

У статті забруднення земель класифіковано на природні, викликані природними, часто катастрофічними, причинами (виверження вулканів, селеві потоки тощо), і антропогенні, які виникають у результаті діяльності людини, у тому числі і воєнних дій. За просторовим поширенням авторка поділяє забруднення на локальні, регіональні (охоплюють значні території й акваторії), та глобальні, які поширюються на великі відстані від місця свого виникнення і створюють несприятливий вплив на крупні регіони, а іноді і на всю планету. Відзначаючи, що у ході російської воєнної агресії спостерігаються локальні і регіональні забруднення земель, авторка попереджає про небезпеку глобальних забруднень у результаті захоплення російською армією атомних електростанцій в Україні та спроб їх неконтрольованого і непрофесійного використання. У статті зроблено висновок про те, що сьгодні забруднення земельних ресурсів у ході російської воєнної агресії в Україні є руйнівним для навколишнього середовища, спричиняє настання негативних наслідків для всіх форм життя, а подолання наслідків забруднення земель в результаті війни розглядаються як умова поступального розвитку України.

Ключові слова: охорона і використання земель, забруднення земель небезпечними речовинами, забруднення земель у ході воєнних дій, російська воєнна агресія проти України, класифікація забруднень земельних ресурсів.

The article is devoted to the legal regulation of relations related to land contamination by hazardous substances and objects. Based on the analysis of relevant legal literature, legislation and the practice of its implementation, the author approaches the study of the problems of land protection from pollution as a result of military actions during the russian military aggression against Ukraine. The most significant here are the problems of littering the land with the remains of destroyed military equipment, poisoning the land as a result of the illegal use of chemical weapons by the russian army in the course of hostilities and the remains of rocket and other fuel, cluster bombs and projectiles, as well as special mining of lands and objects placed on them with their subsequent abandonment by the retreating units of the Russian army.

The author adheres to the definitions of land pollution provided in the legal literature, by which scientists understand the deterioration of the qualitative and quantitative state of the land through the penetration of various pollutants into the ground or an increase in the content of substances that are characteristic of the composition of uncontaminated soil, the content of which exceeds the natural background, which makes it impossible to use of land for the intended purpose.

In the article land pollution is classified into natural, caused by natural, often catastrophic, causes (volcanic eruptions, mudflows, etc.), and anthropogenic, which arise as a result of human activity, including military actions. According to spatial distribution, the author divides pollution into local, regional (covering large territories and water areas), and global, which spread over long distances from the place of origin and create an adverse effect on large regions, and sometimes on the entire planet. Noting that in the course of russian military aggression, local and regional land pollution is observed, the author warns of the danger of global pollution as a result of the seizure of nuclear power plants in Ukraine by the russian army and attempts at their uncontrolled and unprofessional use. The article concludes that today the pollution of land resources during the russian military aggression in Ukraine is destructive for the environment, causes negative consequences for all forms of life, and overcoming the consequences of land pollution as a result of the war is considered as a condition for the progressive development of Ukraine.

Key words: land protection and use, land pollution by hazardous substances, land pollution during military operations, russian military aggression against Ukraine, classification of land resource pollution.

Земельні ресурси – це частина земельного фонду, яка може бути використаною у народному господарстві. Земельні ресурси – сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

За дослідженнями В. І. Семчика нормативне встановлення правового режиму земель як принцип, спрямований на правове забезпечення раціонального та ефективного використання всіх земель України, виходить із того, що саме землі є найціннішим надбанням Українського народу, яке перебуває під особливою охороною держави [1, с. 280-293].

А відтак дослідженнями Т. К. Оверковської запропоновано розглядати правову форму охорони земель в Україні від забруднення та псування як правове явище, що закріплене у правовій формі, має обов'язковий характер, сприяє реалізації правових вимог, приписів, повноважень, заходів, діяльності щодо збереження якісного стану земель та має відповідний вплив на вирішення проблем охорони земель від забруднення та псування [2, с. 20].

Слід визнати, що однією із головних екологічних проблем сьогодення є погіршення стану земельних ресурсів. За історичний час внаслідок прискореної ерозії, дефляції та інших негативних процесів людство втратило майже 2 млрд. га продуктивних земель. В Україні проблеми забруднення земель, у тому числі токсичними та іншими небезпечними речовинами, набрало особливої ваги у зв'язку із російською воєнною агресією. Величезні площі території України забруднені залишками знищеної воєнної техніки, ракет та бомб і снарядів, застосовуваними агресором всупереч нормам міжнародного права касетними та хімічними снарядами, мінами і бомбами, спеціально залишеними після відступу російських військ мінами. Це непоправний зараз удар не тільки по економічній безпеці і господарських можливостях України та її аграрного сектору, небезпека загрози голоду у багатьох країнах в силу зменшення експортних можливостей українських виробників зерна, але й перетворення значної частини території України на пустелю, повернення якої до можливого використання у сільськогосподарському виробництві потребуватиме значних коштів та тривалих відновлювальних робіт. Знищені на цих територіях природні екосистеми будуть відновлюватися ще довше. Тому уже зараз потрібні комплексні дослідження цієї проблематики з тим, щоб після завершення війни використати їх для відбудови економіки та відновлення стану довкілля, придатного для життя людини і інших живих організмів.

Комплексне вивчення правового режиму використання та охорони техногенно забруднених земель в Україні подано в роботах Р. М. Басай, у яких визначено поняття «техногенно забруднені землі», виділено його ознаки та види, розглядається поняття

правової охорони техногенно забруднених земель в широкому та вузькому розумінні. Разом з тим, необхідно відрізнити від вищезазначеного правопорядку реальний правопорядок, який являє собою підсумок дійсного дотримання в житті вимог абстрактно-належного правопорядку [3].

Враховуючи наведене слід зазначити про об'єктивні негативні явища, що є наслідком воєнних дій, науково-технічного розвитку при збільшенні інтенсивності промислового виробництва, неминучості хімічної діяльності в секторі сільського господарства, збільшення кількості населених пунктів, транспортного обладнання, засобів зв'язку, негативного впливу на океан, а також озоновий шар.

До негативних явищ суб'єктивного характеру необхідно також віднести неефективність управління охороною природи, еколого-правовий нігілізм в свідомості людини і відсутність достатньої освіти і освіти в галузі охорони навколишнього середовища.

Вважаємо за необхідне звернути увагу, що список негативних явищ має право бути доповнений і вивчений докладніше, оскільки дослідження даних явищ допомагатиме в боротьбі з їх виправленням, не виключаючи поява нових прав в сфері екології, а також кореспондуючих їм нових обов'язків.

Слід зазначити, що наукове пояснення права кожного на сприятливе навколишнє середовище взаємопов'язане з дослідженням і визначенням гарантій, які спрямовані на стимулювання дотримання і реалізації цього права громадянами з підтримкою держави.

Наука юридична в сфері дослідженні проблем гарантій включає в себе теоретичні погляди: дослідження гарантій через призму елемента системи права; відмова від не порівнювання гарантій з будь-якими подібними поняттями, (наприклад, «заходи правової охорони» та «заходи правової захисту» та «юридична відповідальність»). Тут треба ставити питання про задіяння міжнародно-правових засобів для реалізації норм щодо юридичної відповідальності агресора за знищення екосистем з тим, щоб право кожного на сприятливе навколишнє середовище, закріплене у міжнародних документах та статтях 13, 14 Конституції України не тільки проголошувалися, але й захищалися і гарантувалися державою [4].

Гарантії реалізації права на сприятливе навколишнє середовище – це кошти, умови і способи, встановлені і розвинені державою, створюють рівні можливості ефективного забезпечення і захисту середовища проживання та рекреації, рівня життя і праці, які відповідають сформованим екологічним, санітарно-епідеміологічним, гігієнічним стандартам, що передбачає придатну для вживання воду, якісні продовольчі продукти, незабруднене атмосферне повітря.

У зв'язку із вищевикладеним вважаємо за потрібне узагальнити деякі теоретичні та нормативні проблеми правового регулювання суспільних відносин у сфері протидії забрудненню земель

небезпечними речовинами і об'єктами. Під забрудненням навколишнього середовища розуміють надходження в біосферу будь-яких твердих, рідких і газоподібних речовин або видів енергії (теплоти, звуку, радіоактивності і т. п.) у кількостях, що шкідливо впливають на людину, тварин і рослини як безпосередньо, так і непрямым шляхом.

Безпосередньо об'єктами забруднення (акцепторами забруднених речовин) є основні компоненти екотопу (місце існування біотичного угруповання): атмосфера, вода, ґрунт. Опосередкованими об'єктами забруднення (жертвами забруднення) є складові біогеоценозу: рослини, тварини, гриби, мікроорганізми [5].

Так, наприклад Т.К. Оверковська надає таке поняття забруднення земель: «це погіршення якісного та кількісного стану земель шляхом проникнення у землю різних забруднюючих речовин внаслідок господарської діяльності людини або інших антропогенних навантажень чи збільшення вмісту речовин, які характерні для складу незабрудненого ґрунту, тобто вміст яких перевищує природний фон. У свою чергу, це зумовлює неможливість використання земель за цільовим призначенням» [2, с. 213].

Втручання людини в природні процеси в біосфері, котре викликає небажані для екосистем антропогенні зміни, можна згрупувати за наступними видами забруднень:

- інгредієнтне забруднення – забруднення сукупністю речовин, кількісно або якісно ворожих природним біогеоценозам (інгредієнт – складова частина складної сполуки або суміші);

- параметричне забруднення пов'язане зі зміною якісних параметрів навколишнього середовища (параметр навколишнього середовища – одна з його властивостей, наприклад, рівень шуму, радіації, освітленості);

- біоценогічне забруднення полягає у впливі на склад та структуру популяції живих організмів;

- стаціонально-деструкційне забруднення (стація – місце існування популяції, деструкція – руйнування) викликає зміну ландшафтів та екологічних систем в процесі природокористування.

Джерела забруднення є дуже різноманітні: серед них вчені виділяють не тільки промислові підприємства і паливно-енергетичний комплекс, але і побутові відходи, відходи тваринництва, транспорту, а також хімічні речовини, які людина цілеспрямовано вводить до екосистеми для захисту корисних продуцентів і консументів від шкідників, хвороб і бур'янів. Серед інгредієнтів забруднення – тисячі хімічних сполук, особливо важкі метали та оксиди, токсичні речовини та аерозолі. Різні джерела викидів можуть бути однаковими за складом і характером забруднюючих речовин. Так вуглеводні надходять у атмосферу і при спалюванні палива, і від нафтопереробної промисловості, і від газовидобувної промисловості.

Джерела забруднюючих речовин різноманітні, також багаточисельні види відходів і характер їхнього впливу на компоненти біосфери. Біосфера забруднюється твердими відходами, газовими викидами і стічними водами металургійних, металобробних і машинобудівних заводів. Величезної шкоди завдають водяним ресурсам стічні води целюлозно-паперової, харчової, деревообробної, нафтохімічної промисловості.

Розвиток автомобільного транспорту призвів до забруднення атмосфери міст і транспортних комунікацій важкими металами і токсичними вуглеводнями, а постійне зростання масштабів морських перевезень викликало майже повсюдне забруднення морів і океанів нафтою і нафтопродуктами.

Масове застосування мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин призвело до появи отрутохімікатів в атмосфері, ґрунтах і природних водах, забрудненню біогенними елементами водою, водотоків і сільськогосподарської продукції (нітрати, пестициди і т. п.). При гірських розробках на поверхню землі витягаються мільйони тонн різноманітних, найчастіше фітотоксичних гірських порід, що утворюють терикони і відвали, що пилять і горять.

В процесі експлуатації хімічних заводів і теплових електростанцій також утворюються величезні кількості твердих відходів (недогарок, шлаки, золи і т. п.), що складаються на великих площах, вчиняючи негативний вплив на атмосферу, поверхневі і підземні води, ґрунтовий покрив (пилування, виділення газів і т. п.).

Одну з вдалих класифікацій забруднення запропоновано у роботах Р. Пірсон [6]. Ця класифікація включає тип забруднення, його джерело, наслідки та засоби контролю. За цими ознаками виділяються наступні типи забруднювачів, а саме: стічні води та інші нечистоти, які поглинають кисень, носії інфекцій, речовини, які представляють поживну цінність для рослин, органічні кислоти та солі, твердий стік, радіоактивні речовини.

Прийнято розрізняти антропогенні забруднювачі, які можуть руйнуватись біологічними процесами та ті, що не піддаються руйнуванню. Перші надходять до природних кругообігів речовин і тому швидко зникають або піддаються руйнуванню біологічними агентами. Другі не включаються до природних кругообігів речовин, а тому руйнуються організмами у харчових ланцюгах [7].

Забруднення довкілля поділяють на природні, які викликані якими-небудь природними, часто катастрофічними, причинами (виверження вулканів, селеві потоки тощо), і антропогенні, які виникають у результаті діяльності людини [8].

За просторовим поширенням (розміру територій) забруднення поділяють на:

- локальні забруднення характерні для міст, значних промислових підприємств, районів

видобутку тих або інших корисних копалин, значних тваринницьких комплексів.

регіональні забруднення охоплюють значні території й акваторії, що підлягають впливу значних промислових районів.

– глобальні забруднення частіше всього викликаються атмосферними викидами, поширюються на великі відстані від місця свого виникнення і створюють несприятливий вплив на крупні регіони, а іноді і на всю планету. Зауважимо, що у ході російської воєнної агресії спостерігаємо локальні і регіональні забруднення земель, але також бачимо небезпеку глобальних забруднень у результаті захоплення російською армією атомних електростанцій в Україні та спроб їх неконтрольованого і непрофесійного використання.

Статтю 6 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16.10.1992 року № 2707-ХІІ [9] передбачено, що для оцінки стану забруднення атмосферного повітря встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря та нормативи гранично допустимих викидів в атмосферне повітря забруднюючих речовин, рівні шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів у межах населених пунктів, у рекреаційних зонах, в інших місцях проживання, постійного чи тимчасового перебування людей, об'єктах навколишнього природного середовища з метою забезпечення екологічної безпеки громадян і навколишнього природного середовища:

- нормативи якості атмосферного повітря;
- гранично допустимі рівні впливу акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних факторів і біологічного впливу на стан атмосферного повітря населених пунктів.

Для курортних, лікувально-оздоровчих, рекреаційних та інших окремих районів можуть встановлюватися більш суворі нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря.

За силою та характером дії на навколишнє середовище забруднення бувають: фонові; імпульсні (від англ. імпульс – удар; синонім – залпові); постійні (перманентні); катастрофічні.

За джерелами виникнення забруднення поділяють на:

- промислові (наприклад, SO₂);
- транспортні (наприклад, альдегіди вихлопів автотранспорту);
- сільськогосподарські (наприклад, пестициди);
- побутові (наприклад, синтетичні мийні засоби).

За типом походження: Фізичні забруднення – це зміни теплових, електричних, радіаційних, світлових полів у природному середовищі, шуми, вібрації, гравітаційні сили, спричинені людиною.

Механічні забруднення – це різні тверді частки та предмети (викинуті як непридатні, спрацьовані, вилучені з вжитку).

Хімічні забруднення – тверді, газоподібні й рідкі речовини, хімічні елементи й сполуки штучного походження, які надходять – у біосферу, порушуючи встановлені природою процеси кругообігу речовин і енергії.

Біологічні забруднення – різні організми, що з'явилися завдяки життєдіяльності людства – бактеріологічна зброя, нові віруси (збудники СНІДу, хвороби легіонерів, епідемій, інших хвороб, а також катастрофічне розмноження рослин чи тварин, переселених з одного середовища в інше людиною чи випадково.

За умови підготовки до наступних робіт із оздоровлення земель необхідні відповідні заходи у сфері екологічного моніторингу, результати якого можна покласти в основу планування відновлювальних робіт на забруднених внаслідок воєнних дій територій. Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 року № 1264-ХІІ (ст.20, 22) передбачено створення державної системи моніторингу довкілля та проведення спостережень за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення. Спостереження за станом навколишнього природного середовища, рівнем його забруднення здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, іншими спеціально уповноваженими державними органами, а також підприємствами, установами та організаціями, діяльність яких призводить або може призвести до погіршення стану навколишнього природного середовища [10].

Основні принципи функціонування державної системи моніторингу довкілля визначені у постанові Кабінету Міністрів України від 30.03.1998 № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» [11, с.91].

Кожний із суб'єктів державної системи моніторингу довкілля здійснює моніторинг тих об'єктів довкілля, що визначаються Положенням про державну систему моніторингу довкілля та порядками і положеннями про державний моніторинг окремих складових довкілля.

Слід зазначити, що інформація про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) – це будь-яка інформація в письмовій, аудіовізуальній, електронній чи іншій матеріальній формі про стан навколишнього природного середовища чи його об'єктів – землі, вод, надр, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу та рівні їх забруднення; біологічне різноманіття і його компоненти, включаючи генетично видозмінені організми та їх взаємодію із об'єктами навколишнього природного середовища; джерела, фактори, матеріали, речовини, продукцію, енергію, фізичні фактори (шум, вібрацію, електромагнітне випромінювання, радіацію), які впливають або можуть вплинути на стан навколишнього природного середовища та

здоров'я людей; загрозу виникнення і причини надзвичайних екологічних ситуацій, результати ліквідації цих явищ, рекомендації щодо заходів, спрямованих на зменшення їх негативного впливу на природні об'єкти та здоров'я людей; екологічні прогнози, плани і програми, заходи, в тому числі адміністративні, державну екологічну політику, законодавство про охорону навколишнього природного середовища; витрати, пов'язані із здійсненням природоохоронних заходів за рахунок фондів охорони навколишнього природного середовища, інших джерел фінансування, економічний аналіз, проведений у процесі прийняття рішень з питань, що стосуються довкілля.

Важливо, щоб така інформація була доступною і гласною як з огляду міркувань безпеки, так і з врахуванням необхідності системного відновлення спустошених війною територій. Відповідно до ч. 2, 4 ст. 13 Закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 року № 2939-VI до розпорядників інформації, зобов'язаних оприлюднювати та надавати за запитами екологічну інформацію, визначену в цій статті, у порядку, передбаченому цим Законом, зокрема, інформацією про стан довкілля; інформацією про якість харчових продуктів і предметів побуту; інформацією про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян; іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією) [12].

Відповідно до ч. 3 ст. 13 Закону України «Про інформацію» від 02.10.1992 року № 2657-XII інформація про стан довкілля, крім інформації про місце розташування військових об'єктів, не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом [13].

Така діяльність включає систематичне інформування населення через засоби масової інформації

про стан навколишнього природного середовища, динаміку його змін, джерела забруднення, розміщення відходів чи іншої зміни навколишнього природного середовища і характер впливу екологічних факторів на здоров'я людей; негайне інформування про надзвичайні екологічні ситуації; забезпечення вільного доступу до екологічної інформації, яка не становить державної таємниці і міститься у списках, реєстрах, архівах та інших джерелах [10].

Значення проблеми охорони земель зростає, якщо врахувати, що їх охорона є важливою складовою частиною охорони навколишнього природного середовища. Від стану охорони земель багато в чому залежить охорона всіх інших об'єктів природи: лісів, вод, надр, тваринного світу, атмосферного повітря.

Охорона земель, забезпечення раціонального землекористування, побудова досконалої нормативно-правової бази – питання, які в умовах погіршення екологічної ситуації в Україні виникають як ніколи гостро. Україна володіє значним земельним потенціалом, який становить 5,7% території Європи. З 60,3 млн. гектарів майже 70% складають сільськогосподарські угіддя з високою родючістю.

Такий потенціал може розглядатися як потужну конкурентну перевагу, однак його практична реалізація потребує впровадження ефективної моделі земельних відносин. Поліпшення стану ґрунтів відкриває значні резерви збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, стає передумовою створення ефективного ринку сільськогосподарських земель в Україні.

Сьогодні забруднення земельних ресурсів вважаємо руйнівною для навколишнього середовища силою, яка спричиняє настання негативних наслідків для всіх форм життя, які з ним стикаються, а подолання наслідків забруднення земель в результаті війни розглядаємо як умову поступального розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Семчик В. І. Правовий режим земель сільськогосподарського призначення. Земельне право: підручн. / За ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулиничча. Київ, 2001. С. 280-293.
2. Оверковська Т. К. Правові засади охорони земель від забруднення та псування в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2009. 20 с.
3. Басай Р. М. Правовий режим техногенно-забруднених земель: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2013.
4. Конституція України : за станом на 28.06.1996 / Верховна Рада України. Офіц. вид. К. : Парлам. вид-во, 1996. 118 с.
5. Балацкий О. Ф., Вакулюк В. М., Власенко В. М. Екологія й економіка. К., 1986.
6. Р.Д. Пирсон. Жесткие и мягкие кислоты и основания, Усп. хим., 40:7 (1971), 1259–1282; *J. Am. Chem. Soc.*, 85 (1963), 3533–3539. <http://www.mathnet.ru › rus › rcr2462>.
7. Волошин В. В., Еетушевский В. А. НТП: человек й природа.. К., 1988.
8. Генсирук С. А. Рациональное природопользование. М., 1979.
9. Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII «Про охорону атмосферного повітря» / <https://zakon.rada.gov.ua/go/2707>;
10. Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII «Про охорону навколишнього природного середовища» № 1264-XII/ <https://zakon.rada.gov.ua/go/1264>.
11. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 березня 1998 року № 391 «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля»/Офіційний вісник України, 1998 р., № 13, стор. 1391.
12. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI / <https://zakon.rada.gov.ua/go/2939>.
13. Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 року № 2657-XII / <https://zakon.rada.gov.ua/go/2657>.